

BAKSTEEN

UITSTRALING EN IDENTITEIT
IN ARCHITECTUUR

WAT VOOR GEBOUWEN WILLEN BEDRIJVEN

UITGEVER

Koninklijk Verbond van
Nederlandse
Baksteenfabrikanten

HOOFDREDACTIE

Hans de Muinck Keizer

REDACTIE EN

MEDEWERKERS

Elize Aalbers
Michiel Nieuwenhuys
Philip Spangenberg
Bart de Vries

PRODUKTIE-
COORDINATIE

Adviesbureau Hollander en
Van der Mey B.V., Den Haag

ART DIRECTION

Kees van de Wiel, Den Haag

VORMGEVING

Studio Tigges bNO, Den Haag

FOTOGRAFIE/
ILLUSTRATIE

Frank Dam
Jannes Linders
Min 2 Produkties
John Peck
Joe Reid
Sybolt Voeten

ZETWERK

Textpresse, Almere

LITHOGRAFIE

Nederlof Repro bv

DRUK

De Grafische, Haarlem

REDACTIE-ADRES

Koninginnegracht 95
2514 AK Den Haag
070-3549000

COVER

Jannes Linders

KORT NIEUWS**3**

BEDRIJFSGEBOUW ALS MARKETINGMIDDEL**4**

*Architectuur een onderdeel van de
marketing-strategie*

Tekst: *Philip Spangenberg*
Fotografie: *Jannes Linders*

MANIPULEREN VAN VERLEDEN EN HEDEN**6**

*Van esthetisch onaangepast tot
commerciële acceptatie. Campbell
Zogolovitch Wilkinson Gough en
hun gebruik van de Zeitgeist*

Tekst: *Bart de Vries*
Fotografie: *Joe Reid en John Peck*

EEN HUIS VOOR MORGAN**8**

Portfolio: *J.P. Morgan Nederland N.V.*

Tekst: *Bart de Vries*
Fotografie: *Sybolt Voeten*

'ZWAARTEKRACHT MAAKT METSELWERK STERK'**12**

*Hoogleraar Stapelbouw prof.ir.
C.J.M. Schiebroek in gesprek met
prof. D.C. Apon*

Illustratie: *Frank Dam*

TRADITIE EN MODERNITEIT**14**

*Column van Maarten Min,
architect BNA*

Fotografie: *Min 2 Produkties*

Na een bouwtijd van circa vier jaar is op 12 juni jl. het hoofdkantoor van PTT Post in Groningen door Koningin Beatrix geopend. Het gebouw is gesitueerd in de onmiddellijke omgeving van het Groningse station. Het ontwerp van architect Van Gool keert terug op twee postzegels, waarmee Nederland zijn aandeel levert aan de Europazegels 1990 van de CEPT, de Europese Conferentie voor Post en Telecommunicatie. De Nederlandse zegels tonen naast het nieuwe gebouw in Groningen ook het historische postkantoor van Veere. Beide gebouwen onderscheiden zich ondermeer door het gebruik van baksteen. De zegel is een ontwerp van Gerard Unger.

Landelijke Open Dag bij baksteenfabrikanten

Op zaterdag 15 september a.s. zal een aantal geselecteerde baksteenfabrikanten een Open Dag organiseren. Particulieren, scholieren en studenten zijn dan welkom om ter plekke te bekijken hoe dit produkt wordt

gemaakt. Daarbij zal ondermeer aandacht worden besteed aan het procesmatige karakter van de produktie. Begrippen als kwaliteit, assortiment, typen en soorten worden aan de hand van concrete voorbeelden toegelicht. Binnen het kader van het productieproces zal ook iets worden verteld over de grondstoffen en produktiewijze. Baksteen is een natuurlijk produkt. Voor de vervaardiging ervan zijn geen schadelijke stoffen vereist. De Open Dag biedt baksteenfabrikanten - in hun hoedanigheid als ontgrondend bedrijfsleven - tevens de gelegenheid te vertellen over het hergebruik van lokaties waar ontgrondingen hebben plaatsgevonden. De Open Dag is via posters, adver-

tenties, persaankondigingen en VVV-kantoren bekendgemaakt.

Vernieuwd en uitgebreid
Voor u ligt een vernieuwde uitgave van Baksteen, het driemaandelijks tijdschrift waarin het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) zal berichten over baksteen en toepassingen van baksteen. De huidige uitgave is vergeleken met haar voorganger aanzienlijk uitgebreid en benadert qua omvang het tijdschrift dat vanaf begin jaren zeventig tot halverwege de jaren tachtig onder dezelfde naam verscheen. In afwijking echter van deze voorgangers zal de vernieuwde Baksteen méér aandacht besteden aan verwerking en verwerkingstechnieken. Boeiende ontwerpen met gebruikmaking van baksteen, nieuwe rekenmethoden en technologieontwikkelingen zullen in de vorm van reportages, interviews en achtergrondartikelen worden besproken. Voorts zullen ontwerpers, constructeurs en opdrachtgevers in de vorm van persoonlijke bijdragen hun meningen over het gebruik en de betekenis van baksteen tot uitdrukking brengen.

Oud gebouw hergebruikt
Het hergebruik van gebouwen levert in de (binnen-)architectuur soms eclectische resultaten op. Zo ook in het geval van het voormalig Esso-gebouw aan de Zuidhollandlaan in Den Haag.

Het rijk geornamenteerde ontwerp van De Roos en Overeinder werd in 1920 aan de American Petroleum Company (een voorloper van Esso) aangeboden, nadat het volgens nooit geheel bevestigde berichten de tweede prijs had ontvangen in de prijsvraag voor het stadhuis van Hilversum. De trotse toren werd op speciaal verzoek van de toenmalige directie aan het gebouw toegevoegd om het meer profiel en allure te geven. Het oliebedrijf verkocht het enige jaren geleden aan het beleggingsconcern Wereldhave, dat het gebouw grondig liet renoveren door Architectenbureau G. Prins.

Dit liet de structuur intact maar veranderde indeling en voegde nieuwe functies toe. In het atrium, dat volgens sommigen de raadszaal had moeten zijn, creëerde Prins een bibliotheek voor de huidige gebruiker, een Haags advocatenkantoor, waar de compagnons 'het weekend kunnen inluiden'. Weliswaar is de oude naam van het gebouw, 'Petrolea', thans vervangen door het prozaïsche 'Rode Olifant', niettemin bieden de gerestaureerde muurschilderingen van kunstenaar De Moor reminiscenties aan de industriële processen waarvoor olie als energiebron onmisbaar werd geacht.

Voormalig Esso-gebouw 'Petrolea' heet nu 'Rode Olifant' (cover)

HET BEDRIJFSGEBOUW ALS MARKETINGMIDDEL

Het beeld van Nederland is in de afgelopen jaren ingrijpend veranderd. Aan de vertrouwde 'kentekens in stad en land' - de kerktorens en de galerijflats, de boerderijen en de eengezinswoningen, de bomen en de benzine-stations - is een nieuw element toegevoegd, dat door vorm en kleur sterk in het oog springt: het bedrijfsgebouw. Spiegelend glas, scherpe hoeken, golvende lijnen, witte vlakken en rode buizen vormen de opzichtige containers van activiteiten die voordien in ernstige kantoorgebouwen of saaie loodsen plaatsvonden.

ARCHITECTUUR EEN ONDERDEEL VAN CORPORATE IDENTITY

Het is alsof het bedrijfsleven - na jaren met wantrouwen bejegend te zijn - het nieuw verworven elan ondubbelzinnig in zijn presentatie tot uitdrukking wil brengen. De meest markante neerslag hiervan is het bedrijvenpark langs de snelweg dat als een nieuw stedenbouwkundig fenomeen beschouwd kan worden. Maar niet alleen collectief, ook en vooral individueel viert de (re-)presentatie hoogtij, getuige de soms kakofonische variatie die de inrichting van die bedrijvenparken kenmerkt. Elk bedrijfsgebouw is een architectonische manifestatie.

KWALITEIT

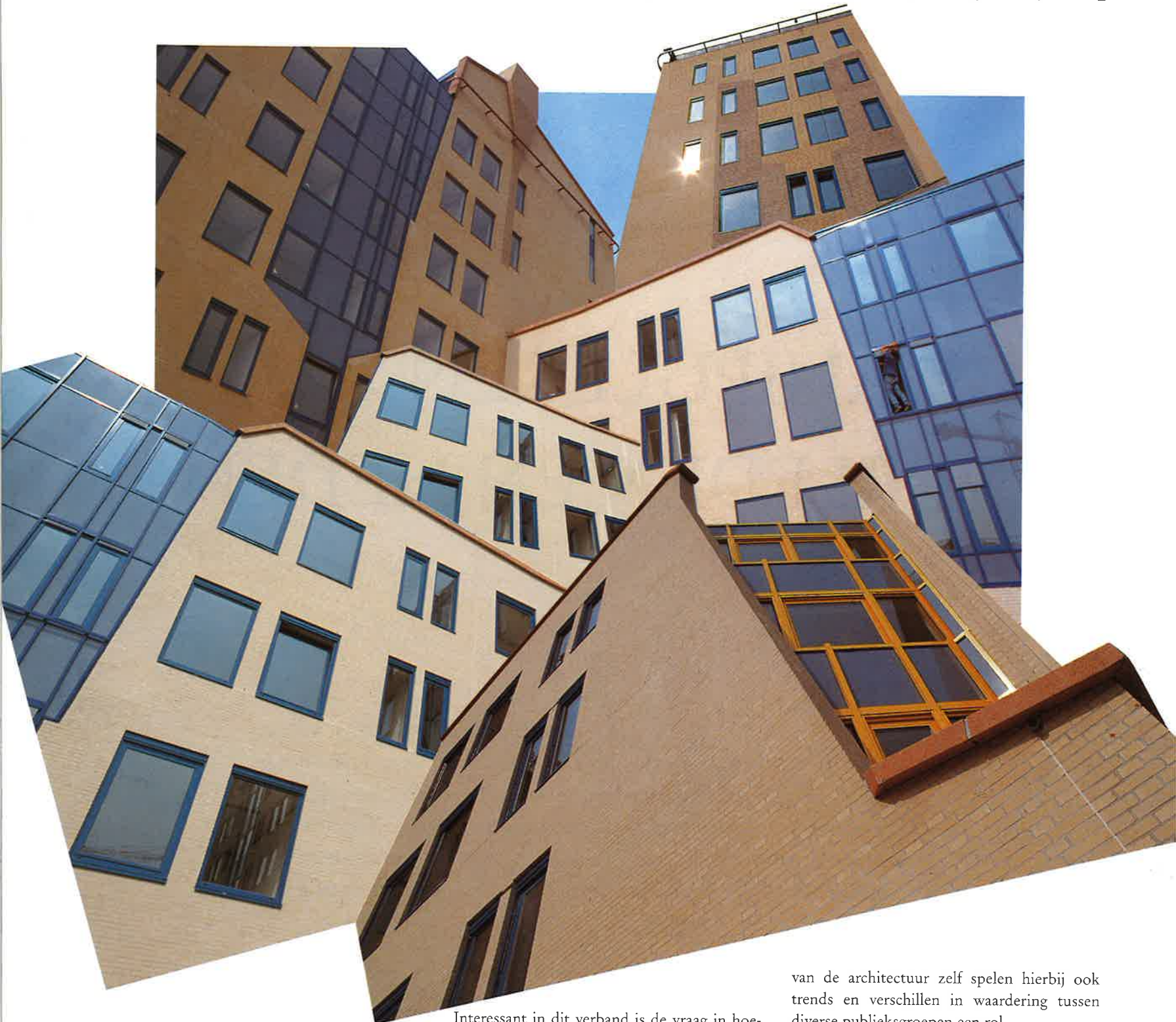
Hoewel het in het algemeen goed gaat met het bedrijfsleven is de omvang van de bedrijvigheid beslist niet dramatisch gestegen.

De oorzaak van de bijna koortsachtige bouwactiviteit is dan ook vrijwel geheel van kwalitatieve aard. Technologische ontwikkelingen, veranderingen in het karakter van de bedrijvigheid, een verschuiving van kwantiteit naar kwaliteit in de arbeid en verbetering van de bereikbaarheid zijn belangrijke redenen voor het

betrekken van een nieuwe vestiging. Niet in de laatste plaats geldt ook het argument van 'behoefte aan representativiteit'.

Mede onder invloed van een in het algemeen toegenomen belangstelling voor architectuur wordt ook in de bedrijvensector sterk de nadruk gelegd op de verschijningsvorm. Het plastische hoofdkantoor van de NMB in Amsterdam-Zuidoost - gewild object voor excursies - en de gestileerde gletscher van de RABO-Bank nabij het Centraal Station in Utrecht zijn hiervan bekende voorbeelden. Zij zijn - in de diametraal tegenovergestelde architectonische concepties - óók voorbeelden van de verscheidenheid in de vorm van bedrijfsgebouwen.

De verscheidenheid in de vorm suggereert de behoefte van bedrijven en instellingen in de architectuur van hun gebouwen het specifieke van de organisatie tot uitdrukking te brengen. Tegen de achtergrond van de grote waarde die er gehecht wordt aan corporate identity (het beeld

dat een bedrijf wenst te vestigen of te continueren bij zijn doelgroepen) hoeft dit niet per se te verbazen. Bovendien wordt - in interviews in de vakpers met architecten en opdrachtgevers van bedrijfsgebouwen - met regelmaat gerefereerd aan de relatie tussen architectuur en identiteit of imago (het beeld dat daadwerkelijk uitgestraald wordt).

IMAGO-OVERWEGINGEN

Een willekeurige greep uit publikaties in verschillende vaktijdschriften en overige publikaties lijkt deze trend te bevestigen.

'De architecten kregen als taak de hoogwaardigheid van het produkt tot uiting te brengen in het ontwerp'. '... de wens naar een gebouw met een uitstraling die bij een elektriciteitsmaatschappij hoort'. 'Randstad wilde een heel specifiek gebouw dat de open, zakelijke en extraverte cultuur van Randstad moest uitstralen'.

Interessant in dit verband is de vraag in hoeverre opdrachtgever en ontwerper dezelfde taal spreken. Worden keuzes voor bouw materiaal mede gemaakt vanuit imago-overwegingen? En hoe wordt de relatie tussen identiteit en architectuur in de praktijk gelegd, wordt het gewenste effect (het imago) daadwerkelijk bereikt?

De relatie tussen identiteit en architectuur wordt in de praktijk door de architect gelegd. Een belangrijke factor is derhalve de keus van de architect. Opmerkelijk is dat blijkens navraag opdrachtgevers voor bedrijfsgebouwen zich goed blijken te oriënteren op de 'markt' van ontwerpers. Tegelijk melden architecten dat opdrachtgevers het identiteitsaspect van hun organisatie vaak slechts zeer globaal weten te duiden.

Nog lastiger is het gesteld met de relatie tussen imago en architectuur. Hierbij is er immers sprake van een interpretatie van architectuur door derden. Behalve de intrinsieke betekenis

van de architectuur zelf spelen hierbij ook trends en verschillen in waardering tussen diverse publieksgroepen een rol.

LOCAL IMAGE

Materiaal, vormbepalende constructieve toepassingen en kleur zijn van doorslaggevende betekenis voor het uiterlijk van een gebouw. Keuzes hierin blijken in de praktijk vaak door andere dan identiteitsoverwegingen te worden bepaald, zoals technische en financiële aspecten. Niettemin doen er zich situaties voor waarin bepaalde bouwmaterialen een uitgesproken rol spelen in het uitdrukken van een identiteit. Bijvoorbeeld in het geval van bedrijven die zich door middel van het bouw materiaal een 'local image' willen aanmeten. Of bedrijven met een sterk in de richting van architectuur geprofileerde identiteit.

MANIPULEREN VAN VERLEDEN EN HEDEN

Piers Gough is goedlachs, vooral nadat de workshop op de TU Delft waarvan hij zojuist terugkeert, is afgesloten zonder 'statement'. Het ontbreken van een conclusie na afloop van een internationale discussie rondom contextualiteit bevalt de Engelse architect zichtbaar. Niet zonder heimelijke ironie zet hij zich nu neer om er toch nog iets afsluitends over te zeggen.

200 Aztec West, bedrijfsgebouw bij London

Ontwerpen is in de handen van Campbell Zogolovitch Wilkinson Gough een rekbaar begrip gebleken. Het architectenbureau, waarvan de partners in de vroege jaren zeventig nog tijdens hun opleiding aan de Architectural Association in de kelder van de school een tegendraadse ontwerppraktijk begonnen, heeft een ontwikkeling doorgemaakt die is getypeerd als het verloop van esthetisch onaangepast naar commerciële acceptatie.

VERKOPEN

De aanvankelijke reactie van het ontwerpende deel van het bureau op de toenmalige ernst in de architectuur lijkt wellicht nu niet meer zo schokkend als destijds. Hun credo - 'taking the ordinary and twisting it into something extraordinary' - heeft echter bouwwerken opgeleverd, waarvan de makers in elk geval leerden dat opvallende architectuur kan doen verkopen. Geen wonder dat de ene helft van het bureau zich op het zakelijke terrein heeft gestort tot aan projectontwikkeling toe. Architectuur als een image dat verkoopt.

De gemakkelijk formulerende Gough heeft er geen moeite mee.

'Toen wij begonnen stonden we sterk onder invloed van Pop art. Het grafische element in kunst trok ons erg aan. Onze aanvankelijke afwijzing van de strengheid van het modernisme uitte zich in gebouwen die zich heel nadrukkelijk niet als gebouwen gedroegen.

Ze hadden meer te maken met objecten dan met gebouwen. Naarmate wij meer betrokken raakten bij het feitelijke bouwen, werd de manier waarop er wordt gebouwd een minstens zo sterke invloed als Pop art. We raakten heel geïnteresseerd in de manier waarop aannemers bouwen, de manier waarop ze met materialen omgaan en in het economisch samenspel van inspanning en geld dat eraan ten grondslag ligt.

Dit veranderde eigenlijk helemaal onze uitgesproken voorkeur om onze invloeden te zoeken in de iconografie van Pop art.'

Cascades appartementencomplex, maritieme invloeden in Docklands

De enorme vlucht die de bouwmarkt in Londen nam tijdens de afgelopen tien jaar transformeerde de stad evenzeer als de ontwerppraktijk van CZWG. De oorspronkelijke exuberantie verdween weliswaar niet, maar liet zich aanvullen door een gevoel van verantwoordelijkheid jegens de omgeving of een instelling. Ontwerpen voor de uitbreiding van de National Gallery getuigen van een andere vorm van respect voor context en opdrachtgever dan, bijvoorbeeld, Cascades en de projecten voor Jacobs Island.

'Voor ons bureau neemt de Zeitgeist van een specifieke lokatie een belangrijke plaats in. Bijvoorbeeld het aanvoelen van de uitstraling van de omgeving, en niet alleen van de gebouwen die ter weerszijden van jouw te ontwerpen

gebouw staan. Die zijn namelijk misschien helemaal niet maatgevend voor de omgeving. Bij ons in Engeland is dat vooral ook een reactie van architecten geweest die vonden dat hun voorgangers een architectuur creëerden die misschien de context wel aanvoelde maar er toch voor koos die te negeren. In hun ambitie de maatschappij te beïnvloeden of te veranderen zochten zij naar vormen en uitdrukkingen die weinig relaties onderhielden met de omgeving. Voor ons verkreeg dat wat de omgeving ons kon vertellen daarom juist een nieuwe betekenis.'

HERKENBARE STIJL

Kritiek op hun werk is er natuurlijk ook geweest. Hun vroegere docent heeft opgemerkt dat het behoud van een herkenbare stijl onmiskenbaar een

doelstelling van het bureau is geweest, maar dat wat hij de 'style-for-the-job' benadering noemt, nog ontbreekt.

'De aandacht die nu uitgaat naar context', zegt Gough, 'komt eigenlijk voort uit een besef dat architecten meer begrip moeten hebben voor de manier waarop alle anderen zich in het leven bewegen. Wil je hier kritiek op uitoefenen, dan is het dat architecten vandaag de dag minder voelen voor verandering dan voor commentaar. Te vaak maakt men gebruik van de context om daar juist kritiek op uit te oefenen. In die zin raken trouwens contextualisten steeds verder verwijderd van collega's die andere benaderingen voorstaan. Je zou bijna kunnen zeggen dat zij geobsedeerd worden door de specifieke eigenschappen van een lokatie. Daardoor sluiten ze zich af van mogelijkheden voor verandering. Het antwoord van ons bureau hierop draagt de vorm van een maniëristische architectuur uit het verleden. Gevoed door het idee dat alles al eens is gebouwd, zoals ook alles al een keer is geschreven. De architect manipuleert die dingen, opdat er een relatie ontstaat met de huidige cultuur.'

ZORGELOZE ERNST

Het idioom waarvan CZWG zich bedient laat zich allerminst in enkele begrippen vatten. Overdrijving, zelfbewuste nonchalance, een neiging tot spotternij zijn gekoppeld aan een besef van traditie en een behoefte aan continuïteit. Deze hutspot levert vaak gebouwen op die onderling zo sterk kunnen verschillen, dat alleen de zorgeloze ernst als gemeenschappelijke element overblijft.

'Er is zo'n geweldig groot vocabulaire in architectuur. Voor ons is architectuur een zaak van intelligent omgaan met dat vocabulaire. Om zo behalve de functies van het gebouw ook de wensen van de opdrachtgever, de specifieke eigenschappen van de lokatie en onze bedoelingen daarmee tot uitdrukking te brengen. En dit geldt zowel op cultureel gebied als voor fashion. Wij ontkennen niet dat wanneer je ontwerpt het resultaat iets in zich draagt van de tijd waarin het ontworpen is.

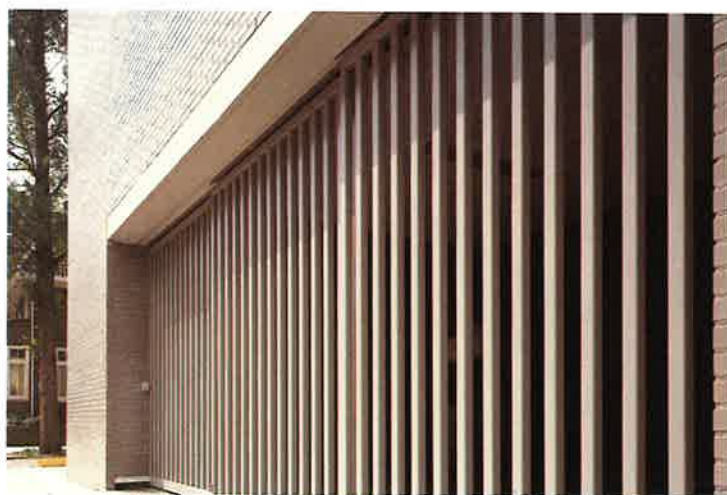
'Ons werk heeft zich ontwikkeld tot een spanning tussen de wens ons te bevrijden van het verleden en de wijze waarop er werd gebouwd en de onbetwistbaar aanwezige behoefte gebouwen te bouwen die logisch en verstandelijk zijn en bovendien de traditie in zich dragen. Op zich hoeft dat niet te verbazen. In de kunsten zie je ook vaak dat werk spanning bevat als gevolg van de onmogelijke poging twee ongelijke grootheden in zich te verenigen. Is men Brits dan sluit je een compromis... of laat ik het anders zeggen: is men Engels dan is men tevreden een compromis gesloten te hebben.'

Hun straat was geplaveid met goud staat er ongeveer in een recent verschenen Amerikaanse studie over de Morgan-bank. Het boek, *The House of Morgan*, bevat een gedetailleerde en kleurrijke beschrijving van de roemruchte bankiersdynastie. Het werpt ook licht op de drie Morgan-

ondernemingen, waarvan wel is opgemerkt dat ze achter een scherm van geheimzinnigheid gaan verscholen. Wordt dat verholen karakter weerspiegeld in de *nieuwbouw* die J.P. Morgan Nederland N.V. voor zichzelf liet realiseren in Amsterdam? Licht van kleur maar bonkig van vorm, inschikkelijk afdalend via terrassen aan de achterzijde maar gesloten aan de voorzijde behoudt het gebouw van W.G. Quist iets van het mysterie dat Morgan eigen schijnt te zijn.

EEN HUIS VOOR MORGAN

In Nederland omvatten de diensten van J.P. Morgan de handel in vreemde valuta, effecten en onderhandse leningen, beleggingen en adviezen, financiering, emissies en syndicaten en adviezen aangaande onroerend goed, fusies en overnames. Voor architect Quist, die mocht bouwen na een meervoudige opdracht, lag de vormgeving van het nieuwe Morgan-gebouw echter niet besloten in een oriëntatie op die functies. Zij oefenden er zelfs nauwelijks invloed op uit. Naam, reputatie, activiteiten en status van J.P. Morgan in de financiële wereld vormden bijkomende zaken in vergelijking met functionele eisen die als een *onderlegger* voor het ontwerp optraden.

Het programma van eisen dat voor de Nederlandse vestiging was opgesteld door een speciale afdeling Architectuur van het moederbedrijf in New York vroeg om een flexibel gebouw, berekend op groei. Wat de architectenkeuze betreft, richtte men zich op iemand die openstond voor overleg en suggesties. Aangezien de vertegenwoordigers uit New York de opvatting huldigden dat Morgan-vestigingen moeten bouwen in de traditie van het land waar men actief is, kreeg in dit geval baksteen een ondubbelzinnige voorkeur.

GLANZEND

Gelet op de verwachte ontwikkelingen van de Nederlandse vestiging behoorden uitbreidingsmogelijkheden tot de eerste vereisten (overigens is dit weer door de tijd achterhaald, nu Morgan een aantal activiteiten zal verplaatsen). Uitgaande van de toenmalige vraag realiseerde Quist vooral veel open kantooroppervlak en maar een relatief klein aantal één- of tweepersoonskamers. De situering op de hoek Apollolaan/Michelangelostraat in Amsterdam-Zuid schreef naar zijn gevoel baksteen als gevelmateriaal min of meer voor. Niettemin wenste hij wel een onderscheidend accent. Hij vond dat in het type steen. 'Ik ben niet bang voor grote gevelvlakken van baksteen', merkt hij op over zijn keuze. Het licht glanzende effect dat van de geglazuurde stenen uitgaat - een voorziening overigens tegen vandalisme en graffiti - stelt hij zeer op prijs vanwege de relativerende werking die ervan uitgaat op massaliteit. 'We hadden in dit geval de ruimte en mogelijkheden om de kwaliteit sterk op te voeren.'

Centraal in de plannen van de Rotterdamse architect stond aanvankelijk een hoog oplopend glazen trappenhuis. Transparantie en openheid waren hiervoor overwegingen. Dit voornemen stuitte echter op veiligheidsbezwaren van de opdrachtgever. 'We hebben dat toen als het ware omgedraaid, waardoor het trappenhuis nu gesloten is en er een versterking is opgetreden van de hoge verticale werking van de gevel', aldus Quist. Een restant is echter nog zichtbaar in een smalle, langgerekte verticale glastroom naast de enigszins anonieme entree.

REFERENTIES

De achterzijde van het gebouw toont verrassend genoeg een veel minder gesloten façade dan de voorzijde. De terrasvormige constructie daalt in een aantal stappen af, waarbij Quist vooral tevreden blijkt te zijn over de telkens verspringende stroken, die het volume sterk reduceren. 'Hier zijn bovendien tegels als gevelmateriaal gebruikt met aan de bovenrand weer een strook baksteen. Ik wilde daarmee de villa's die in die buurt staan respecteren', verklaart hij. 'Hoewel sommige hier en daar nogal verwaarloosd zijn, vind ik ze nog steeds zeer de moeite waard.'

Minder tevreden is hij over de vier woningen die op last van de gemeente als onderdeel van de totale opdracht óók gerealiseerd dienden te worden. De woningen die inmiddels zijn verkocht voor zo'n zeven ton per stuk onderscheiden zich onder andere van de nieuwbouw voor de bank door een ander soort steen. Na oplevering werd er echter zowel aan het exterieur als het interieur het nodige veranderd met het kenmerkende oogmerk de marktwaarde te vergroten. 'Dat blijkt je dan maar te moeten accepteren', zegt Quist gemelijk. Daarentegen strekte zijn invloed zich wel uit tot de zonweringen in het bankgebouw die mooi harmoniëren met de kleur van de stenen en tegels. Opdrachtgevers die dat zelf wel regelen? 'Niet in dit kantoor', zegt hij kortaf.

'ZWAARTEKRACHT MAAKT METSSELWERK STERK'

Aan zendelingendrift ontbreekt het de Eindhovense constructeur Schiebroek niet. In januari van dit jaar werd hij benoemd tot hoogleraar stapelbouw aan de TU Eindhoven. De deeltijd-professor roept al geruime tijd dat het met de kennis over metselconstructies slecht is gesteld. Verslag van een gesprek tussen ir. C.J.M. Schiebroek en oud-hoogleraar Architectuur D.C. Apon. Over zuiverheid en pseudo-constructies.

ACHTERSTAND IN KENNIS VEROORZAAKT ONZUIVERHEID IN CONSTRUCTIES

C.J.M. Schiebroek Mijn vertrekpunt zou je eigenlijk heel kort kunnen samenvatten. De berekeningsmethoden die op dit moment voor constructief metselwerk worden toegepast deugen van geen kanten. Ze zijn, via berekeningen voor gewapend beton, uiteindelijk afgeleid van rekenmethoden die voor staal zijn opgesteld. Binnen het kader van de TGB-steen mag bijna niets, ook al omdat er eigenlijk geen kennis bestaat over stapelbouw. Alles wat we daarover menen te weten berust grotendeels op ervaring. Dat leidt er enerzijds toe dat het construeren met metselwerk nagenoeg is verdwenen. Anderzijds dat er in constructief opzicht mengvormen zijn ontstaan die ik als constructeur zeer betreur.

D.C. Apon Toch bestaan er internationale afspraken.

Schiebroek Natuurlijk bestaan die. En wij krijgen ook wel kritiek, omdat wij ons niet aansluiten bij internationale gezaghebbers. In Duitsland, Engeland en Zwitserland zijn er lieden die er alles van af weten. Dat zijn mensen die de trekspanning tot op drie cijfers achter de komma uitrekenen. Maar wel aan de hand van formules die gelden voor staal! Terwijl die

veronderstelde trekspanning er eigenlijk niet of nauwelijks is. Zo willen wij niet te werk gaan. Wij willen beginnen met fundamenteel te kijken hoe het nu echt zit.

Wij doen dat op drie manieren. Ten eerste op de analytische manier: leg eerst 'ns twee stenen op elkaar en kijk wat er dan gebeurt en ga zo stap voor stap verder. Vervolgens de manier waarop we in CUR-verband bezig zijn, dat is een computertoepassing om de krachtoverdracht en vormverandering van de steen op de omhullende mortel te berekenen om tot slot het metselwerk in een gebouw als geheel te bekijken.

Apon Toen ik de aantekeningen voor dit gesprek las, was er niets dat mij verbaasde, maar het was gelijktijdig een openbaring voor me. Dat je ineens weer zo kon gaan denken ten aanzien van het begrip bouwen, niet eens speciaal gericht op stapelbouw. We zijn opgevoed met het idee dat onze voorgangers 't op een bepaalde manier deden, hetgeen impliceerde dat wij dat zouden navolgen. Ik denk dat we als bouwers impliciet wel rekening houden met wat jij naar voren brengt, maar niet op het moment dat we het gaan uitrekenen.

Schiebroek Ik zie het als mijn taak de woordenschat van het stapelen, die de laatste eeuwen is afgenomen, weer op te bouwen. Als ik van de huidige honderd woorden er honderdttwintig kan maken, ben ik al heel gelukkig. In metselwerk nemen we goed beschouwd een farce aan. We zijn de verborgen veiligheid in constructief metselwerk uit het oog verloren. Die verborgen veiligheid is de zwaartekracht. Die moeten we weer als onze medestander gaan beschouwen.

VEILIGHEID

Schiebroek Ik wil eigenlijk waarschuwen voor valse profeten. Mensen die op grond van veronderstellingen en niet-adequate berekeningen voorspellingen doen. Daarmee bedoel ik niet te zeggen dat er gevaar dreigt. Er bestaat alleen een paradoxale situatie. TNO heeft een rapport gepubliceerd waarin staat dat met gebruik van de huidige rekenmethodes je zou moeten voorspellen dat bijna alle gestapelde huisjes in Nederland zouden moeten omvallen.

Apon Dat gebeurt niet, omdat men het bouwen direct vergezeld laat gaan van een heleboel veiligheid. De veiligheid bij metselwerkconstructies ligt in de orde van factor 10.

Schiebroek Bovendien gaan problemen in bouwwerken altijd gepaard met vormveranderingen en in het geval van stenen dus met het vertoon van scheuren. Maar als je mij zou vragen hoe veilig de Notre Dame precies is, zou ik je het niet kunnen vertellen.

PSEUDO-CONSTRUCTIES

Apon Ik heb je verhaal nog veel breder vertaald. Ik vind vooral een wezenlijke analyse van het construeren zo belangrijk. Ik kreeg daarbij een visioen waarbij ik bedacht dat als je dat construeren wezenlijk kon benaderen op jouw manier dit niet alleen invloed zou uitoefenen op stapelconstructies, maar ook op andere constructies. Ik stelde me daarbij voor dat zo'n benadering iets zou kunnen doen aan al die mengvormen die valselijk worden voorgesteld als stapelbouw. Ik sta op

'MET ONDERZOEK VOORSPELLINGEN DOEN DIE STRAKS AANTOONBARE WAARDEN HEBBEN'

het standpunt dat de natuur van het materiaal zelf de essentie van het construeren moet bepalen.

Schiebroek Je bedoelt facades die schijnbaar een constructief verhaal vertellen?

Apon We verbergen vaak heel gewetenloos onze draagconstructies achter wandconstructies, hetzij van glas of steen. We maken constructies waarbij baksteen eigenlijk niet nodig is, maar we zetten er wel baksteen tegenaan als een soort vliesgevel. Maar die is zo dun, dat-ie gaat scheuren en daarom moeten we om de zoveel meter dilateren, maar die kitvoegen willen we weer niet zien dus die verstoppen we dan. Het is net alsof we aan het stapelen zijn, terwijl we eigenlijk...

Schiebroek ... de boel belazeren. Ik ben als constructeur niet tegen het verhullen van de constructie. Dat gebeurde al in renaissance-bouwwerken. Zolang dat op kennis van het materiaal berust geeft dat niet. Ik ben tegen het suggereren van bepaalde constructies dat gebeurt op basis van onvoldoende of soms zelfs géén kennis van het materiaal.

Apon Ik denk dat er meer moet gebeuren dan alleen een rekenmethode waaraan jij werkt om bestaande opvattingen bij architecten over stapelconstructies te veranderen. Dat hangt nooit van één ding af. Het hoeft van mij niet te betekenen dat we allemaal weer stapelconstructies gaan maken. Voor mij is de zuiverheid van denken over aard en wezen van wat je met een materiaal doen kan het allerbelangrijkste.

TRADITIE EN MODERNITEIT

Onze basisopvattingen over architectuur hebben we in 1982 tot uitdrukking gebracht in het kader van een competitie voor 'Architectural Design'. Dit specifieke project, 'Doll's House', onttrok zich aan een stedenbouwkundige context. Toch hechten wij nog steeds waarde aan de uitgangspunten die eraan ten grondslag lagen.

Kort samengevat komen die uitgangspunten hierop neer:

- reductie van architectonische vormen tot fundamentele geometrische volumes;
- scheiding van gevels en volumes en het tonen van discrepantie tussen vorm en volume.

Deze uitgangspunten zijn in een latere fase aangevuld met ideeën die we opdeden naar aanleiding van een meervoudige opdracht. Die behelzen opvattingen over drie soorten van architectonische niveaus:

- stapelen: oneindig en eeuwigdurend;
- construeren: snel, licht, openheid en veranderlijk;
- decoreren: tijdelijk.

Het werk van Min 2 Produkties volgt in essentie een bepaalde ontwerpstrategie, die wij 'Min'mal Artch' hebben genoemd. Dit is een proces van 'ervaringen opdoen en keuzes maken'.

Wij onderscheiden daarin een aantal opeenvolgende fasen:

- associëren op basis van ervaringen en deze associaties en herinneringen schetsen;
- contextuele interpretatie, waarbij de uitstraling van de plaats, de omgeving, de gebouwen en de kleuren centraal staat; hierbij betrekken wij ook de geschiedenis van de plaats, hoewel wij die soms ook zelf aanbrengen;
- invloed verwerken van functionele eisen van de opdrachtgever;

- antwoorden formuleren op basis van functionele, architectonische en artistieke of gevoelsmatige uitgangspunten;
- conceptformulering, waarbij de werkvelden van de architect en de beeldend kunstenaar in elkaar overlopen, maar waarbij de nadruk van de beeldend kunstenaar ligt op het terrein van sfeer, kleur en materiaal.

Deze ontwerpstrategie ligt ten grondslag aan de door ons uitgevoerde projecten, zoals het appartementen- en restaurantcomplex Centre Ville te Bergen en een woningbouwproject te Alkmaar voor Woningbouwvereniging Rochdale. Daarnaast ontlenen wij er ook onze architectuurtheoretische inspiratie aan, hetgeen vooral tot uitdrukking komt in bijdragen aan vaktijdschriften en onze participatie in bijzondere prijsvragen.

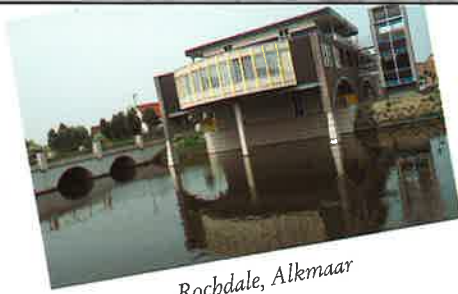
Het Kritisch Regionalisme, waardoor ik mij wel aangesproken voel, roept voor mij in de eerste plaats een houding op ten opzichte van architectuur. Dit behoeft voor mij geen eenduidige uitwerking in te houden. Ons bureau hecht weinig geloof aan een enkelvoudige waarheid. We geven de voorkeur aan een veelkleurige waarheid. Weliswaar beschouw ik mijzelf een 'modern' architect, hoewel dit begrip zo langzamerhand bijna alles kan betekenen, maar tevens sta ik middenin de maatschappij en reageer op positieve en negatieve trends die daarin zijn waar te nemen. Daarom vind ik het heel goed mogelijk in ontwerpen zowel de moderniteit uit te drukken als het

traditionele. In beide gevallen speelt de invloed van een lokatie een overheersende rol. Traditionalisme zie ik overigens wel meestal uitgedrukt in een abstracte vertaling. En daarbij denk ik dat een in essentie modern gebouw heel goed in een traditionelere huid kan zitten. Sommige lokaties vragen om een impuls door een sterke nadruk op de moderniteit van het ontwerp.

Er leeft in iedere mens een hunkering naar het verleden en een verlangen naar de toekomst. Onze materialen ontlenen wij daarom aan alle tijden. Traditionele materialen proberen wij op een abstracte wijze aan te wenden. Metselwerk biedt goede mogelijkheden om sfeer te scheppen. De keuze in kleur en oppervlakbehandeling zijn ons inziens groot. Wel is het nodig een goede verstandhouding met leveranciers of fabrikanten op te bouwen indien je als architect groot belang hecht aan expressie en verwerking. In een enkel geval is het ons zelfs noodzakelijk gebleken bij een proefopstelling de metselvoegen met een haardroger te drogen teneinde met zekerheid een keuze voor het voegwerk te kunnen doen!

Ir. Maarten Min, architect,
in samenwerking met Jetty Min-Kauffmann,
beeldend kunstenaar

Rochdale, Alkmaar

Centre Ville, Bergen

In Bergen (N.H.) is het bureau Min 2 Producties gevestigd, bestaande uit ir. Maarten Min en Jetty Min-Kauffman, respectievelijk architect en beeldend kunstenaar. Het bureau streeft naar eigen zeggen gebouwen na 'die voldoen aan alle functionele behoeften van mensen, ook de functies van gevoel en beleving, symboliek en schoonheid'. De combinatie van architectuur en kunst, leidend tot het zelfbenoemde genre Kritisch Regionalisme, is gestoeld op een werkwijze die 'Min'mal Artch' heet. Hierover en over de opvattingen die daarachter schuil gaan, handelt Maarten Mins op persoonlijke titel geschreven bijdrage.

Detail Centre Ville, Bergen

'Baksteen' is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled distribution vier maal per jaar. Het blad biedt informatie over de baksteenindustrie en belicht opvattingen over het ontwerpen in baksteen. Daarnaast bevat 'Baksteen' artikelen over stapeltechniek en construeren, produktassortiment en kwaliteit, en de wijze waarop baksteen in de werk- en woonomgeving wordt toegepast. Elk nummer bevat een Portfolio waarin de belevingswaarde van baksteen aan de hand van een opvallend bouwwerk centraal staat.

IS GEMETSELD IN BAKSTEEN